

UOT: 821.411.21

Dilbər Hüseynova
AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına
Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
dilber.rehimova@gmail.com

CAHİLİYYƏ DÖVRÜ ƏRƏB ƏDƏBİYYATINDA “QIZIL SUYUNA ÇƏKİLMİŞ ŞEİRLƏR”VƏ ONLARIN SAHİBLƏRİ

Açar sözlər: *mualləqa, klassik ərəb şeiri, Cahiliyyə dövrü*

Ключевые слова: *муаллака, классическая арабская поэзия, период Джахилия*

Key words: *muallaqat, classical Arabic poem, the period of Jahiliyyah*

Klassik ərəb şeirinin əsas funksiyalarından biri müəllifinin mənsub olduğu qəbiləni ucaltmaq və düşmən qəbiləni xar etmək idi. Buna görə də cahiliyyə şairi daima çalışırdı ki, böyük dinləyici kütləsi tapsın, bu yolla həm öz məşhurluğunu artırsın, həm də düşməninə daha çox insan arasında rüsvay etmiş olsun. Belə arenalardan biri ildə bir dəfə şeir festivalı keçirilən Taif yaxınlığındakı Ukaz bazarı idi. Buranın bazar olmasına baxmayaraq gələnlər təkcə ticarətlə məşğul olmur, həm də şairlər şeirlərini, müğənnilər mahnılarını mükafat almaq və məşhurlaşmaq ümidi ilə oxuyurdular. Ukaz bazarında keçirilən bu yığıncaqlara uzaq, yaxın olmasına baxmayaraq hər yerdən insan axını olmasını nəzərə alsaq bunun ərəblərin dil və mədəniyyətinin birləşməsinə də böyük təsiri olduğunu düşünə bilərik. Şairlər festival boyu dinləyicilərin nəbzini tutmağa çalışaraq, hansı şeirləri bəyəndiklərini müəyyən edir və onları vahid lirik sistemdə birləşdirməyə çalışırdılar. Bu festivalda şairin uğur qazanması təkcə söylədiyi şeirin poetik gözəlliyindən yox, eyni zamanda onun musiqiçi tərəfindən gözəl müşaiyət olunması və bəlağətlə deyilməsindən də aslı idi. [6. s.37]

Cahiliyyə dövründə Ukaz bazarında səsləndirilən və münisflərin seçdiyi ən məşhur qəsidələr kompleks halda “mualləqa”lar adlandırılıb. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu şeirlərə mualləqa adı çox əvvəllər Həmməd əl-Raviyə tərəfindən verilib. [3.s.10]

Professor X.K.Baranov tərtib etdiyi ərəb-rus lüğətində “علق”sözünün mənasını “bir şeyi bəyənmək”, “bir şeyi digəri ilə əlaqələndirmək” kimi göstərir. [4.s.532] “Mualləqa” “المعلقات” sözünün yaranma tarixinə, ərəb ədəbiyyatında olan yerinə nəzər salsaq onun məhz bu kökdən yaranması üzərində daha çox dayanılan ehtimallardandır. Bu sözə ədəbiyyatda ilk dəfə olaraq Əbu Zeyd əl-Quraşinin “Cəmhəratu əşaril ərəb” “جمهرة أشعار العرب” əsərində rast gəlinir. Qeyd olunan antologiyanın birinci hissəsinin adı “Mualləqa”dır. Burada səkkiz mualləqa şairinin qəsidələri verilmişdir. Ərəb ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən sayılan bu şeirlər “əs-səbut tıval” (yeddi uzun qəsidə), “sumut” (düzülmüş incilər), “muzəhhəbat” (qızıl suyuna çəkilməmiş şeirlər), “səbiyyat” (yeddi qəsidə), “musəmmətat” (düzülmüş incilər) olaraq da adlandırılır. [10.səh.310-312]

Əbu Zeyd əl-Quraşi ərəb şeirini aşağıdakı kimi təsnif edir:

1. Muallaqat-asılmışlar
2. Mucəmhərat-toplular
3. Muntaqayat-təmizlənmişlər
4. Muzəhhəbat-qızıl suyuna çəkilməşlər
5. Mərsi-mərsiyyələr
6. Məşubat-eyblilər
7. Məlhəmat-poemalar

Əl-Quraşi aşağıdakı şairləri isə muallaqa sahibi sayır:

1. İmrul Qeys
2. Zuheyr
3. Ən-Nabiğə əz-Zubyani
4. Əl-Əşa
5. Ləbid
6. Əmr İbn Külsüm
7. Tərfə ibn əl-Abd
8. Əntərə ibn Şəddad [12. səh.95-173]

Muallaqaların sayı və onların Məkkə divarlarından asılması haqqında fərqli fikirlər mövcuddur. İbn Abd Rəbbihi “Əl-Iqd əl-Fərid” əsərində muallaqaların qızıl suyu ilə yazılıb Kəbə divarlarından asılması haqqında aşağıdakı məlumatı verir:

والمقيد لا يامها والشاهد على حكامها حتى لقد بلغ من كلف العرب به، وتفضيلها له، ان عمدت الى سبع قصائد تخيرتها من الشعر القديم فكتبتها بماء الذهب في القبايطي المدرجة، فعلقها بين استار الكعبة؛ فمنه يقال: مذهب امرئ القيس، مذهب زهير، والمذہبات سبع وقد يقال لها المعلقة.

“Şeir ərəblərin müdrikliyinə dəlalət edir. Ərəblər şeirə o qədər bağlı olub, onu o qədər ucaltmışlar qədim şeirdən yeddi qəsidə seçib onları qızıl suyu ilə gıbtı üzərində yazaraq Kəbənin divarından asmışlar. Buna görə həmin şairlərə muzəhhəbat (qızıla tutulmuşlar) deyilir: İmrul-Qeysin muzəhhəbəti, Zuheyryn muzəhhəbəti və s. Muzəhhəbat yeddidir. Onlara bəzən muallaqat da deyilir”. [13.səh.118]

İbn Abd Rəbbihi isə “Əl-Iqd əl-Fərid” əsərində muallaqa sahiblərini belə verir.

1. İmrul Qeys
2. Zuheyr
3. Əntərə
4. Əmr ibn Külsüm
5. Ləbid
6. Əl-Haris ibn Hillizə

[13.səh.117-118]

Muallaqalar qəsidə formasında yazılmış şairlərdir. Burada beytlərin sayı adətən, 60-100 arasında dəyişir və hər beytdə eyni qəfiyə təkrar olunur. İlk beytin hər iki misrası “musarra” adı verilən eyni qəfiyə quruluşuna malik olur. Qəsidə şairin sevgilisini xatırlaması, tərk edilmiş obanı təsvir etməsi ilə başlayır. Bu cür başlanğıc ilk dəfə muallaqa sahiblərindən İmrul Qeysin şairlərində təsadüf olunur. Yalnız Əmr ibn Külsümün muəlləqasının ilk səkkiz beyti eyş-işrətin təsvirinə həsr olunmuşdur. Bunun ardınca təsvir hissəsi gəlir, bu hissədə şair dəvəsini, atını, səhra həyatını təsvir edir. Daha sonra şeir mədhiyyə və fəxriyyə ilə sona çatır. Muallaqalar gözəl ədəbiyyat nümunəsi olmaqdan başqa həm də dəqiq tarixi məlumatlar mənbəyidir.

Cahiliyyə dövründə baş vermiş bütün döyüşlər dəqiqliklə bu şeirlərdə təsvir olunmuşdur.

Əldə olunan məlumatlara əsasən demək olar ki, bütün muallaqalar اللغة العربية الفصحى –da, yəni ərəb ədəbi dilində yazılmışdır. Həç bir müəllif öz qəbiləsinin ləhcəsindən istifadə etməyib. Şeirlər isə bizə yazı və rəvilər vasitəsi ilə gəlib çatmışdır. [10.səh.310-312]

Lakin professor Ahmet Subhi Furatın fikrincə, muallaqaların dil və ləhcə xüsusiyyətləri daşımadıqları fikri yalnışdır. Bəzi qısa səslə şeirlərdə fərq açıq-aşkar görünür. Şairlərin bu şeirləri məhz ədəbi dildə demələri isə bu fərqi az hiss olunmasına gətirib çıxarır. [1.səh.65]

Muallaqa sahibləri kimi adları qeyd olunan şairlər haqqında və onların şeirləri barəsində aşağıda məlumatlar veriləcəkdir.

İmrul Qeys

Klassik ərəb şeirinin şahı sayılan İmrul Qeysin tam adı Əbu Vəhb (Əbül Haris/Əbu Zeyd) Hunduc bin Hucr bin əl-Haris Aqilul Murardır. O Kində qəbiləsinin son hökmdarı Hucrun oğludur. Şairin əsl adının Hunduc və ya Muleyqa olduğu ehtimal olunur. Məşhurlaşdığı “İmrul Qeys” ləqəbinin mənasının isə “şiddət adamı”, “Tanrı Qeysin oğlu”, “Qeysoğulları qəbiləsindən bir nəfər” olduğu deyilir. [7.səh.237-238]

Şairin İmrul Qeysdən başqa “zul-quruh” (yaralı), “əl-məlik əl-dillil” (avara, sərgərdan məlik) kimi ləqəbləri də vardır. İmrul Qeys V əsrin sonlarında Nəcdə varlı ailədə anadan olmuşdur. Hələ uşaq yaşlarından şeirə, xüsusilə də məhəbbət poeziyasına böyük sevgisi olmuşdur. Gənc yaşlarında sevdii və açıq-saçıq şeirlər yazdığı əmisi qızı Fatiməyə görə atası ilə arasında münaqişə yaranmış, buna görə də evi tərk edib özünü eyş-işrət, içki məclislərinə vermişdir. Ona “sərgərdan məlik” ləqəbinin də məhz buna görə verildiyi ehtimal olunur.

Şair bir gün Bənu Əsəd qəbiləsinin atasına qarşı üsyan etdiyini və onu öldürdüyünü eşidir. Atasının intiqamını alacağına and içən şair Bəkr və Təğlib qəbilələrinin köməyinə müraciət edir. Onların dəstəyi ilə istəyinə nail olmasına baxmayaraq o geri çəkilmək istəmir. Qəbilələr isə intiqamın alındığını düşündükləri üçün ona dəstəyi dayandırmaq qərarına gəlirlər. [1.səh.74] Tamamilə tək qalan İmrul Qeys Bizans imperatoru Yustinianın sarayına gedir, Yustinian ona atasının intiqamını almağına kömək edəcəyinə söz verir. Lakin hadisələr gözlənilməli kimi cərəyan etmir. Dedi-qodu yayılır ki, şair imperatorun qızı ilə eşq macərası yaşamış və ona açıq-saçıq şeirlər yazmışdır. Buna görə imperator elçi vasitəsi ilə şairə zəhərli köynək hədiyyə göndərir. Bədəni yara tökən şairin “zul-quruh” ləqəbi də buradan qaynaqlanır. Bu hadisədən çox keçmir ki, şair 540-cı ildə vəfat edir. [1.səh.75]

Əbu Abdullah əl-Cumahi onu şeirdə zınanı açıq-aşkar dilə gətirən şairlərdən sayır, İbn Quteybə isə belə pis hərəkətləri çox rahatlıqla dilə gətirməsini tənqid edir. İmrul Qeys daha çox öz bənzətmələri və nəsim şeirləri (qadınları mədh edən şeirlər) ilə məşhurlaşmışdır.

Zur Rumməyə yağışı təsvir edən bir çox beyt təqim edilir, o nəticədə İmrul Qeysin beytini daha üstün sayaraq qalib kimi onu seçir. Xəlifə Əbdülməlikin hüzurunda yığılan şair və dövlət adamları “ərəblərin ən incə duyğu və ifadələr ehtiva

edən beyti hansıdır?” sualına İmrul Qeysin aşağıdakı beytini misal göstərmişdirlər. [1.səh.76]

وما ذرفت عينك الا لتضربي بسهمينك في أعشار قلبمقتل

“Gözlərin məhzun qəlbimi baxışlarınla yaralamaq üçün yaş axıtı”. [1.səh.77]

Rəvayətə görə, o ölüm qabağı Əsib dağı yaxınlığında tənha bir məzara rast gəlir. Bu, şahzadə bir qızın məzarı idi. İmrul-Qeys ölüm ayağında son şeirini deyir:

أجارتنا إن المزار قريب وإني مقيم ما أقام عسيب
أجارتنا أنا غريبان هاهنا وكل غريب للغريب نسيب
أجارتنا ما فات ليس يؤوب وما هو آت في الزمان قريب
وليس غريبا من تناءت دياره ولكن من وارى التراب غريب

“Ey qonşu qız! Məzar necə də yaxındır. Nə qədər ki, Əsib dağı burdadır, mən də burda qalasıyam.

Ey qonşu qız, biz burada iki qəribik. Qəriblər həmişə bir-birinin nəsibi olur.

Ey qonşu qız! İtiriləni qaytarmaq olmur. Olacağa da çarə yoxdur.

Qərib obasından uzaq düşən deyil. Qərib o kəsdir ki, torpağı altında qalır.” [4.səh.69]

Bir gün Kində qəbiləsi köç edərkən yağış yağmağa başlayır. Qadınlar fürsətdən istifadə edərək çimmək üçün suya girirlər, İmrul Qeys isə onların paltarlarını oğurlayır. Qadınlara deyir ki, paltarını istəyən özü gəlib götürsün. Qadınlar bir-bir sudan çıxıb paltarlarını götürürlər. Axşamadək suda qalan Uneyzə ən sonuncu çıxıb paltarını götürür. Şair onun könlünü almaq üçün dəvəsini kəsir qonaqlıq verir, piyada qaldığı üçün Uneyzənin kəcavəsinə minir və ona eşq elan edir. Bu hadisə ərəb ədəbiyyatında “Culcul obasının hadisəsi” kimi tanınır. [2.səh.33-35]

İmrul Qeysin şeirlərinin çoxu itib-batmışdır, yalnız 25 qəsidədən ibarət divanı bizə gəlib çatıb. Divanı ərəz vəzninin təvil bəhrində yazılıb, rus, latın, fransız dillərinə tərcümə olunub. Onun divanına bir çox şərhələr verilməsinə baxmayaraq, ən məşhurları əz-Zauzani və ət-Təbrizinin şərhəridir. Muallaqa üç əsas hissədən ibarətdir: 1-8-ci beytlərdə tərk edilmiş obanın təsviri, 9-42-ci beytlərdə Culcul hadisəsi təsvir olunur. 43-80-ci beytlərdə isə şair evini tərk etdikdən gördüklərindən söhbət açır. [4.səh.70-71]

Tarafə bin əl Abd

Digər bir mualləqa şairin tam adı Tarafə bin əl-Abdın əsl adı Amr bin əl-Abd ibn Sufyan ibn Sad bin Bəkr ibn Vaildir. Ləqəbi “yeni əşya” mənasındadır. Bu ləqəb ona bir şeirində bu sözdən istifadə etdiyi üçün qoyulub. Onun Amr ibn Hind (563-570) dövründə yaşadığı, 543-cü ildə anadan olduğu ehtimal olunur. [1.səh.84]

Atası şair əl-Abd əl-Bəkri, anası Vardə bint Abd əl-Məsihdir. Dayısı Mütələmmis olmuşdur, hələ uşaq ikən onun hüquqlarını tapdaladığına görə onu həcv edərmiş.[4.səh.82]

Əgər 26 yaşında öldüyünü qəbul etsək təxmini 544-cü ildə doğulmuşdur və Bəkr qəbiləsindəndir. Tarafənin cavan yaşda öldüyünü və bir çox şeirləri olduğunu nəzərə alsaq kiçik yaşlarından şeir yazmağa başladığını demək olar. [1.səh.85]

Şair bir dəfə qəbiləsi ilə birgə quş ovlamağa gedir, lakin qəbilə nüayəndələri quşu tuta bilmirlər, qayıdarkən Tarafə görür ki, bir quş tor qurduqları yerə tərəf uçar, bu zaman o belə bir şeir deyir:

يا لك من قُبْرَة بعمر
ونقري ما شئت ان تنقري
خلا لك الجو فيبضى واصفري
قد رفع الفخ فماذا تحذري
لا بد يوما ان تصادى فاصبرى

“Ey bu geniş ərazidə uçan tarla quşu! Sahə böyükdür, yumurtla və oxu! İstədiyin qədər dimdiyi vur, sevin: belə ki, ovçu səndən uzaqlaşdı. Tor artıq orada deyil, qorxma. Lakin bir gün gələcək sən də ovlanacaqsan, səbrli ol!” [1.səh.85]

İllər keçdikcə Tarafənin istedadı artsa da ailə və qohumlarından gördüyü haqsızlıqlar nəticəsində özünü içki və eşq aləminə həsr edir. Buna görə qəbiləsi əvvəl ondan uzaqlaşır, daha sonra isə onu öz aralarından qovurlar. Bu səbəbdən şair başqa qəbilələr arasında sərgərdan gəzir. Lakin Tarafənin öz səhvini başa düşməsi uzun çəkmir, o peşman olaraq öz qəbiləsinin yanına qaydır. Bəsus döyüşünə dili və silahı ilə qatılan şair zəfər sayəsində qənimətdən böyük pay əldə edib varlanır. Lakin yenidən vaxtını içki məclislərində keçirməsi, çox hədiyyələr verməsi, müsrifliyinə görə tez bir zamanda kasıblayır, qardaşı Məbədin yanına gedərək onun dəvələrinə çobanlıq etməsinə icazə verməsini xahiş edir. Təbii ki, bütün fikri şeirdə və firavan günlərində qalan şair dəvələri də itirir. Həmin dəvələrin qarşılığını qaytarmaq üçün bir çoxlarına müraciət edərək kömək istəyir. Çarəsiz qalan şairə sonda Amr ibn Mərsəd kömək edir. [1.səh.86-87]

Muallaqasında təsvir etdiyi illər də məhz bu illərdir. Şairin bacısının əri Məlikə yazdığı həcv nəticəsində həbs edildiyi, daha sonra isə təxminən 569-cu ildə vəfat etdiyi deyilir. Bacısı qardaşı üçün oxuduğu mərsiyyədə onu “əl-qulam əl-qatil” “(öldürülmüş gənc), “ibn ısrin” (iyirmi yaşlı oğlan) adlandırır. [1.səh.89]

Deyilənə görə, Əmr ibn Hind Bəhreyn başçısına guya şairə və dayısına hədiyyə verilməsi üçün iki məktub göndərir. Yolda dayısı Mutələmmis məktubu açır, Tarafəyə də ona verilən məktubu açmasını tövsiyyə etsə də şair bununla razılaşmır. Məktubda onlar barəsində ölüm hökmünün olduğunu görən Mutələmmis qaçaraq canını xilas edir. Bəhreyn başçısı məktubda şairin öldürülməsi hökmünü gördükdə qohum olduğu üçün ona qaçmağı təklif edir, lakin Tarafə bunu qəbul etmir və nəticədə öldürülür. [4.səh.83]

Muəlləqası 120 beytdir, ən uzun muəlləqadır. Dili səlisdir, lakin bəzən qədim ərəb bədəvi həyatına aid sözlər işlətdiyi üçün nadir ifadələr, sözlərdən istifadə edir. Onun da muallaqası eynilə digər şairlər kimi tərک edilən obanın təsviri ilə başlayır. Daha sonra sevgilisi Havlənin qəbiləsinin köçməsinə təsvir edir, onu sevgilisinə qovuşduracaq dəvəsindən söhbət açır.

وأتى لأمضى الهم عند احتضاره
أمون كالواح الاران نسأتها
بهوجاء مرقال تروح وتغدى
على لاحب كأنه ظهر برجد
كأنها بابا منيف ممرّد
لها فخذان أكمل تانحض فيها

“Darıxdığım zaman bu halımı qarın hissəsi incə olan gecə-gündüz yol getməkdən yorulmayan dişi dəvəm üzərində keçirirəm. Dəvəmin sümükləri tabut taxtaları kimi iri və qalındır. Onu üstü xəttli qalın kilimə bənzədən yol boyunca əlimdəki qalın dəyənəklə sürürəm. Dolğun ətli çanağı bir imarətin iki qapısı kimidir”. [1.səh.90]

Şair dəvəsini təsvir etdikdən sonra özünü mədh edir, çalışqan və comərd olması ilə qürrələnir. Özünü tərifləməkdən doymayan şair iştirak etdiyi içki məclisləri və burada ona yoldaşlıq edən dostlarını da mədh edir və fəxr hissi keçirməsindən danışır. [1.səh.91]

Şairin şeir yığması 657 beytdən ibarətdir, Yaqub ibn əs-Sikkit və əş-Şəntəməri onun şeirlərini şərh etmişdir. Muəlləqası 104 beytdir, əruz vəzninin təvil bəhrində yazılıb. 1-10-cu beytlər digər muəlləqalarda olduğu kimi tərk edilmiş obanın təsvirinə həsr olunub. 11-44-cü beytlərdə təsvir hissəsi başlayır, Tarafə sözlə sanki dövələrin rəsmini çəkir. 45-94-cü beytlər isə şairin həyata baxışını əhatə edir və o yaşadıklarından şikayətlənir. [4.səh.84-85]

Tarafə zaman və ölüm haqqında fərqli fikirlərə malikdir. O ölümdən sonrası üçün narahat deyil, yalnız bu günü yaşayır. Bu cür düşüncə tərzini onun əsl bədvi düşüncə tərzinə malik olduğunu göstərir.

Onun şeirləri ciddi şəkildə ilk dəfə əl-Əsməi tərəfindən tədqiq olunub. Divanının bəzi əlyazmaları isə günümüzdə gəlib çıxmışdır.

Hariz ibn Hillizə

Hariz ibn Hillizə Bəkr qəbiləsinin Yəşkur qolundandır. Məlumdur ki, Bəsus savaşıdan sonra Bəkr və Təğlib qəbilələri arasında sülh yaranmasına baxmayaraq daha sonra yenidən münasibətlər kəskinləşib və müharibə alovlanıb, nəticədə hər iki qəbilə Əmr ibn Hindin hakimiyyətinə baş vurub. Şairin öz muəlləqasını yazmasının səbəblərindən biri də bu idi. Hariz ibn Hillizənin uzun ömür sürdüyü, 570-ci ildə vəfat etdiyi deyilir. [1.səh.93]

Şair muəlləqasına sevgilisinin ayaq izləri üzərində dayanaraq ağlaması ilə başlayır, daha sonra dəvə quşuna bənzəyən dəvəsindən danışır. Şeirdə Bəkr qəbiləsinin mədhi, Təğliblilərin isə sülhü pozması və onların məğlub olduqları hadisələrin təsviri geniş yer tutur. [1.səh.94]

Onun muəlləqası 85 beytdən ibarətdir. Muəlləqa həməzə ilə qafiyələnir, əruz vəzninin xəfif bəhrində yazılıb. Hariz ibn Hillizənin muəlləqasına əz-Zuzaninin yazdığı şərhləri ilə təchiz olunmuş kitab 1820-ci ildə Oksfordda nəşr olunmuşdur. Muəlləqanın 1-14-cü beytləri tərk edilmiş obadan bəhs edir, burada şair dəvəni dəvəquşuna bənzədir. 15-20-ci beytlərdə şair Təğlib qəbiləsindən söhbət açır. 21-31-ci beytlərdə xəbərçi insanlara qarşı öz fikrini bildirir. 32-39-cu beytlərdə isə Bəkr qəbiləsinin tərifinə keçir. 40-58-ci beytlərdə döyüşün təsviri, Bəkr qəbiləsinin təğliblilər üzərində qələbəsi ilə başa çatır. Daha sonra (59-85-ci beytlərdə) Bəkr və Hirə qəbilələrinin qayda-qanunları, onların başçıları haqqında danışır. Bu muəlləqanın tarixi əhəmiyyətlə yanaşı böyük bədii əhəmiyyəti var. [4.səh.95]

Əmr ibn Külsüm

Əmr ibn Külsüm Təğlib qəbiləsinin Cuşəm qolundandır. Şairin bütöv adı Əbul Əsvəd (Əbu Abbad) Əmr ibn Külsüm ibn Malikdir. Atasını ərəblərin tanınmış süvarilərindən Külsüm bin Malik, anasını isə ərəb şairlərindən Mühəlhil bin Rabianın qızı Leyladır.

Bəsus döyüşü zamanı qəbiləsinin müdafiəsi onun boynuna düşüb, hakimlərin qarşısında Məlikə xatırlamadan yalnız özünü və qəbiləsini mədh edir. Bəkrililərin şairi əl-Haris isə bu deyişmə zamanı siyasi məzmunlu şeirlər demişdir.

Deyilənə görə, şair 150 il yaşayıb. Əmr ibn Külsümün 584 və ya 600-cü ildə vəfat etdiyi deyilir. Şeirləri dil alimi ibn əs-Sikkit tərəfindən işlənilib. Muallaqası 100-ə yaxın beytdən ibarətdir, əruz vəznin vafir bəhrindədir, iki qismdən ibarətdir. İlk qismi Bəkr və Təğlib qəbilələrinin Hirə məliki Amr ibn Hində müraciət etmələri haqqında yazılıb.

Şair muəlləqasına cananı və şərəbı xatırlayaraq başlayır. Daha sonra isə özü ilə fəxr edir. Muəlləqanın ikinci hissəsi Məlikin öldürülməsindən sonra nəzmedilib, şair burada qəbiləsinin üstünlüklərini dilə gətirir. Buna görə də dillər əzbəri olub. [1.səh.92]

Şair əvvəl öz qəbiləsini tərifləyir, sonra Əmr ibn Hində qarşı üsyan hissələrini bildirir. Bu hissədən sonra yenidən özünün və qəbiləsinin tərifinə başlayır. İslamaqədərki dövrdə məhz onun muəlləqası çox məşhur olub, xalq tərəfindən daima qəhrəmanlıq şeiri kimi oxunub. Şeirdə şairin keşməkeşli həyatının izləri hiss olunur. Burada şairin təxəyyül gücü daha çox nəzərə çarpır, yalnız qəhrəmanlıq məzmunlu hissələrdə o daha real təsvirə yer verir.

Bir gün Amr bin Hind şairə xəbər göndərərək anası Leylanın onun anasının yanına gəlməsini istədiyini bildirir. Onun məqsədi Leylanı öz anasına xidmət etdirmək və şairi pərt etmək idi. Leyla oraya getsə də onun istəyini yerinə yetirməkdən imtina edir, münaqişə yarandığına görə Hind mühafizəçiləri çağırır. Hadisəni eşidən şair asılmış qılıncı götürərək Amr bin Hindin başını kəsir. Amr bin Külsümün muallaqası həm də folklorik dəyərə sahibdir: Cahiliyyə ərəblərinin adətlərini, sənətkarlıqlarını, qadınların həyat tərzini özündə ehtiva edir. Muallaqanın sonlarında şair qafilə halındakı dəvələri gəmilərə bənzədir və təğliblilərin dənizlərin üstünü gəmilərlə doldurmaları ilə öyünür. Beləliklə, görürük ki, şair Cahiliyyə şeirində nadir olaraq rast gəlinən gəmi və dəniz təsvirləri yer ayırmışdır.[9.səh.85-86]

Nəbiğə əz-Zubyani

Nəbiğə əz-Zubyani Zubyan qəbiləsinin Qəhtanilər qolundan olmuşdur, əsl adı isə Ziyad bin Müaviyədir, təxminən olaraq 515-520-ci illərdə anadan olduğu ehtimal olunur. Künyəsi Əbu Umamə və ya bin Sumamədir. Ən-Nəbiğə ləqəbini almasını isə müxtəlif səbəblərlə bağlayırlar. Bunu bəzən şeirində işlətdiyi “nəbəğa” (ortaya çıxdı) feili ilə, bəzən yaşlı vaxtında şeir söyləməsi ilə, bəziləri də şeirini təmiz bulaq suyuna bənzətdiyi üçün belə adlandırıldığını deyirlər. Qeyd olunan səbəblərdən sonuncusu daha inandırıcı və ağlabatandır. [1.səh.81]

Nəbiğə Zubyan və Əbs qəbilələri arasında yaranan və 40 il davam edən müharibələrdə onlara qarşı yazılan həcvlərə cavab verirdi. O bununla yanaşı qəbiləsinin tərəfdaşı olan Əsəd və Təميم qəbilələri arasında olan birliyi də davam etdirməyə çalışırdı. Şair bütün məharəti sayəsində 580-ci ildə taxta çıxan III Numan bin əl-Munzirin rəğbətini qazanmışdı. Onun verdiyi hədiyyələrlə varlanan şairin bu vəziyyəti uzun çəkmədi. Onun əleyhinə hazırlanan hadisələr nəticəsində öz yurdunu tərk edərək Qəssanilərin sarayına gedir. 583-cü ildən sonra isə III Numanın nədimi olaraq Hirə sarayında yaşamağa başlayır. Hirə hökmdarının xanımı əl-Mütəcərridə yazdığı bir şeir ilə Qəssani hökmdarlarını mədh etdiyini söyləyirlər. Deyilən görə, buna etiraz olaraq “əl-itizariyyat” adlı şeirlər yazıb. Bütün bu hadisələrin nəticəsi olaraq Qəssani hökmdarı IV Amrın sarayına gedir. Səfər zamanı o Əlqəmə və Həssan bin Sabitlə tanış olur. Daha sonra Hirə hökmdarı xəstələnir, onu yanına

çağırır, nəticə olaraq aralarında barışıq yaranır və şair yenidən öz qəbiləsinin yanına qayıdır. Daha sonra Yəmənə gedir, lakin qayıtmasından çox keçmir ki, vəfat edir. Şairin günümüzə mənsur bir parçası və divanı gəlib çatmışdır. Mənsur parçası Qassani hökmdarı əl-Haris əl-Aracın mədhinə yazılıb. Divanı isə 76 hissədən ibarətdir. “İtizariyyat” şeirlərində onun təqdim etdiyi ibrətamiz hissələr ərəblər arasında atalar sözünə çevrilmişdir. Nəbiğənin həcv şeirləri də vardır, lakin o heç vaxt bu şeirlərində etik qaydalara uyğun olmayan ifadələr işlətməmişdir. [1.səh.81-83]

Şairin Bə ilə başlayan şeiri də digər şeirləri qədər olmasa da məşhurdur. Ra ilə qafiyələnən şeirini isə onun ikinci muallaqası sayırlar. Muallaqasının 1-6-cı beytlərində tərk edilmiş obanın, 7-20-ci beytlərdə dəvənin və vəhşi öküzün təsviri öz əksini tapır. 21-36-cı beytlərdə Nəbiğə ən-Numanın tərifinə keçir. 37-ci beytdən sona kimi isə özünün günahsızlığı və bağışlanması haqqında danışır.

“İtizariyyat” (etiraz məzmunlu) adlanan şeirlərində ilk beyt bə, ikinci beyt dəl, 3-cü isə ayn hərfi ilə qafiyələnir. [4.səh.112]

Zuheyr ibn Əbu Sulmə

Zuheyr ibn Əbu Sulmə 530-cu ildə Nəcdə anadan olmuşdur. Şair Muzeyna qəbiləsindən olmasına baxmayaraq öz qəbiləsini tərk edərək Qəhtanilərin yanına gəlir, burada Umm Amr adlı qızla evlənir. Zuheyr adında oğulları olur. İkinci dəfə Kəbşlə evlənir. Kəb və Buceyr adlı oğulları anadan olur. Zuheyr Mudar qəbiləsinin ədəbi məktəbinin başçısı Aus ibn Həcərdən dərs almağa başlayır və onun davamçısına çevrilir. Şair 627-ci ildə də vəfat etmişdir. Zuheyr sakit təbiətli, sülhsevər insan olmuşdur. onun şeirlərində monoteizmin izləri hiss olunur, qiyamət gününə inam təsvir olunur. Divanında qəzəl, mədhiyyə, fəxriyyə, vəsf kimi şeir növlərinə rast gəlinir. Muəlləqasında mimiyyə şeiri və kəf ilə qafiyələnən iki qəsidəsi mövcuddur, əruz vəzninin təvil bəhrində yazılıb. Muallaqa Əbs və Zubyan qəbilələri arasında baş verən döyüşün bitməsi münasibəti ilə yazılıb, əz-Zuzani, ət-Təbrizi tərəfindən şərhlər verilmişdir. [4.səh.121-122]

Zuheyr ibn Əbu Sulmə, Rabia bin Riyah əl-Muzəni, İmrul Qeys və Ləbidlə birlikdə Cahiliyyə dövrünün böyük şairləri hesab olunurlar. Şair Qatafan qəbiləsindən olmuş, kiçik yaşlarında atası vəfat etmişdir. Buna görə də Zuheyryn anası şair Evs bin Həcərlə evlənib. Zuheyr ibn Əbu Sulmə dayısı şair Bəşamənin himayəsində böyüyüb. Onun ailəsində şair çox olub və deyilənə görə o həm də dayısının ravisi olub. Bütün bunlar onun şair kimi inkişaf etməsində böyük rol oynamışdır. Aşağıdakı şeirindən bəlli olduğu kimi uzun ömür sürən şair muəlləqasını yazanda 80 yaşında idi.

ثمانين حولاً لا ابا لك يسئم

سئمت تكاليف الحياة ومن يعيش

Həyatın çətinliklərindən bezdim

Ey atası olmayan. 80 il yaşayan bezər

Zuheyr ibn Əbu Sulmənin şeirlərinin dili çox səlisdir. O şeirlərində heç vaxt mübaliğəyə yol vermir, kimisə mədh edərsə onun əsas xarakterik cəhətlərinə önəm verirdi, hikmətli şeirlərində isə haqsızlıqdan qaçmağı, gözəl əxlaqlı olmağı tövsiyə etmiş, zülmü pisləmiş. Onun belə şeirləri hətta zərbi-məsələ çevrilmişdir. Muallaqası təxminən 60 beytdir. Muallaqa Bənu Murrə rəislərindən Hərim ilə əl-Harisin mədhinə aiddir. [1.səh.78-79]

Şairin Məhəmməd Peyğəmbərlə (s.ə.s.) görüşdüyü, “Allahım, mənə onun şeytanından qoru” dediyi rəvayət olunur. Buna görə də Zuheyryn ölənə kimi şeir söyləmədiyi nəql olunur. Onun vəfat tarixi müxtəlif olaraq göstərilə də 610-cu ildən daha əvvəl baş verməsi daha inandırıcıdır. Çünki oğlu Kəbin “Mən doxsan il yaşayanın oğluyam” deməsi buna əsas sübutlardandır. Ölümündən sonra bacısı Xənsə ona mərsiyyələr yazmışdır. Zuheyrrə hənifi şairlər zümərəsindən olmuş, dinə, haqq kitabına, qiyamət gününə böyük inam bəsləmişdir. [11.səh.541]

Əntərə bin Şəddad

Əntərə bin Şəddad Ğatafan qəbiləsinin Əbs qolundandır, 525-ci ildə Nəcədə anadan olmuşdur. Əntərə “fəlhə” (yarım dodaq) ləqəbi ilə məşhur olmuşdur. Atası əsl ərəb əsilli, anası isə əsmər həbəş cariyəsi idi. Şair gənc yaşlarında çobanlıqla məşğul olmuş, illərlə qəbiləsi üçün göstərdiyi igidliyə görə azadlığını qazanmışdır. O əmisi qızı Əblənə sevir, lakin Əblənənin və ailəsinin bu münasibətə xoş baxmamasına görə ömrünün sonuna kimi qəlbində bu sevgini yaşatmışdır. Əntərə bin Şəddad ahıl vaxtlarında (615-ci ildə) Tayy qəbiləsinə qarşı olan müharibədə həlak olmuşdur. [1.səh.93]

Şairin 150-dən çox beyti olan divanı var. Divanı ilk dəfə 1864-cü ildə Beyrutda nəşr olunub. Divanın böyük hissəsini fəxriyyə və həməsə şeirləri təşkil edir. Bundan başqa burada Əblənəyə yazdığı qəzəllər mövcuddur. Əntərə bin Şəddadın muəlləqası isə mimiyyədir, yəni mim hərfi ilə qafiyələnir. Əruz vəzninin kamil bəhrindədir. Muəlləqa 79 beytdən ibarətdir, latın və fransız dillərinə tərcümə olunub. Şairin muəlləqanı yazmasının qəribə səbəbi var. Əntərə atasından onu qanuni oğlu olaraq qəbul etməsini tələb edir, bunu eşidən qəbilə nümayəndələrindən bir nəfər şairi təhqir edərək onun anasının və qardaşının qaradərili olduğunu deyir. Bu zaman Əntərə öz xarakteri, iradəsi ilə fəxr edərək özü üçün heç nə tələb etmədiyini bildirir. Belə olduqda həmin şəxs deyir ki, mən səndən yaxşı şeir yazaram. Şair bu səbəblə özünü təriflədiyi qəsidə yazır. Lirik hissədə qəzəllə başlayır, hicran hissləri və sevgilinin xatırlanmasına yer verilir. (1-12 beytlər), Əblənəni təsvir edir və onu məğrur, gözəl atlı ilə müqayisə edir (13-21 beytlər). 22-34-cü beytlərdə o dəvəsinin təsvirini verir, mədh edir. 2-ci hissədə əsas hissə olan fəxriyyə gəlir. 35-41-ci beytlərdə şair öz cəmərdliyindən, azadlığı sevməsindən söhbət açır. Əntərə 42-79-cu beytlərdə hərbdə aktiv iştirakının təsvirini verir. [4.səh.134-135]

Əl-Əşə

Əl-Əşə Qeys qəbiləsinin Zürc qolundan olub. Bütöv adı Əbu Bəşir Meymun bin Qeys bin Cəndəldir. Ləqəbləri isə Əşə Qeys, Əşə Bəkr, əl-Əşə əl-Əkbərdir. Deyilənə görə, ömrünün sonuna yaxın müsəlmanlığı qəbul edib və Məhəmməd Peyğəmbəri (s.ə.s.) mədh etməyə başlayıb. Lakin qurəyşlilər belə fikirləşirdilər ki, bu mədh ərəblərin qəzəbinə səbəb olacaq ona görə onun Rəsulullahı (s.ə.s.) ziyarət etməsinin qarşısını almaq üçün ona 100 dəvə bağışlayacaqlarını vəd edirlər. Belə rəvayət edilir ki, şair Mənfuhada həmin dəvələrin birindən yığılaraq vəfat etmişdir. [1.səh.94]

Şair 530-cu ildə Yəməmədə anadan olmuş, 629-cu ildə vəfat etmişdir. Onu əmisi Musseyib ibn əl-As böyüdü və ona natiqliyi öyrətmişdir. Deyilənə görə, şair ciddi həyat tərzini keçirən insan olmayıb, daima qumar oyunlarında iştirak edib və çoxlu pul itirib. Daha sonra pul qazanmaq üçün ölkələri gəzməyə başlayıb, əvvəl

Yəməmədən Yəmənə gəlib. Daha sonra səhraya gedib, daha sonra Hicaz, Oman, Fələstin, İraq, İranda olub. Əl-Əşə öz şeirləri ilə istənilən şəxsi mədh edərək ucalda və ya həcv edərək rüsvay edə bilirmiş. Əl-Muxəllaq əl-Kəlyabi adlı şəxsin evdə qalmış qızları olub, şair onları Ukaz bazarında təriflədikdən sonra hamısı evlənib. Bu xidməti müqabilində qızların atası ona çoxlu dəvə hədiyyə verib, beləliklə, şair yenidən varlanıb. Əl-Əşanın divanında İslamaqədərkə şeir növlərinin demək olar ki, hamısı var. Muallaqası 65 beytdir. Muallaqa əruz vəzninin bəsit bəhrində yazılıb. 1-32-ci beytlərdə Hureyrdən, onunla olan əlaqəsindən, birlikdə keçirdikləri əyləncələrindən danışır. 33-44-cü beytlərdə səyahətlərindən söhbət açır, səhranı təsvir edir, onun təbiətini təsvir edir. 45-65-ci beytlərdə Yəzid ibn Məşhər əş-Şeybaninin təhdidlərindən danışır, lakin təhdidlərdən daha çox özünün tərifləyir. Alleqoriya və metaforadan az istifadə edib, şeiri real həyata əsaslanıb. gəzdirdiyi yerlərin təsviri, tarixi hadisələrə, başqa ölkələrin mədəniyyətlərinin təsvirinə görə çox zəngindir şeirləri. Şeirləri çox musiqili olub. Ona görə o “sannacatul-arab” “سناجة العرب” adlandırılıb. [1.səh.144-146]

Ləbid ibn Rabia

Muallaqa şairlərindən biri olan Ləbid ibn Rabiənin VI əsrin II yarısı, təxminən 560-cı il ərəfəsində anadan olduğu təxmin edilir. O Bənu Amir qəbiləsindəndir. Şairin uzun ömür sürdüyü, 661-cı ildə vəfat etdiyi deyilir. Uzun ömür sürən şairlər adətən, “muammər” adlanırdı, Artur Con Arberi isə onu “The centarian” (yüz il ömrü olan) adlandırır. [2.səh.19]

Şairin künyəsi əbu Aqildir. Onun gənclik illərinə aid məlumatlar azdır. Rəsullahın (s.ə.s.) peyğəmbər elan olunması onu çox sevindirmiş və həyəcanlandırmışdı. Hicrətin IX ilində Mədinəyə hicrət edənlər arasında Ləbid ibn Rabia da var idi. O müsəlman olmazdan öncə də şeirlərində təbiət və heyvan təsvirləri ilə yanaşı hənəfi dininin bəzi dəyərlərinə rast gəlinirdi.

ما عاقت الحر الكريم نفسه والمرء سصلحه الجليس الكريم

“Azad bir insanı özü qədər heç kim tənqid edə bilməz.”

Ləbid ibn Rabiənin divanı Əbu Əmr əş-Şeybani, əl-Əsməi, İbn əs-Sikkit, ət-Tusi, əs-Sukkəri və Muhəmməd bin Həbib kimi dilçilər tərəfindən toplanmışdır. [1.səh.80]

Şairin muallaqası 88 beytdən ibarətdir və əruz vəzninin kamil bəhrində yazılıb. Onun muəlləqası digər muəlləqalara bənzərdir, burada da obanın köçməsinin təsviri, sevgilisinin, özünün tərfi geniş yer tutur. [4.səh.147]

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, muallaqalar Cahiliyyə dövrünün həqiqətən də inciləri olmuş, ərəb ədəbiyyatının formalaşmasında mühüm yerə sahib olmuşdurlar. Muallaqa müəllifləri dövrün mühüm şəxsiyyətlərinə çevrilmiş, öz poeziyaları ilə siyasi mühitdə də iştirak etmiş və gələcək ərəb ədəbiyyatı nümayəndələrinin onların şeirlərindən bəhrələnməsinə şərait yaratmışdılar.

Ədəbiyyat :

1. Prof.Dr.Ahmet Subhi Furat, Arap edebiyatı (Başlangıçtan XVI.asra kadar) 1-ci cild, Edebiyat Fakültesi Basımevi. - İstanbul, 1996. - 365 s.

2. Arthur John Arberry, Seven odes, The first chapter, Great Britain, Edinburgh, R.&R.Clark LTD., 1957, 255 p.
3. Clement Huart, A history of Arabic literature, D.Appleton and Company. - New-York, 1903. - 504 p.
4. Ханна ал- Фахури. История арабской литературы. – М.: Изд-во иностр. лит. 1959. - 363 с.
5. Баранов, Х.К. Большой арабско-русский словарь. Т.2. - М.: Русский словарь, 2002. - 925 с.
6. Фильштинский И.М. История арабской литературы (V начало- X века)., М.: Глав.ред.вост. лит., 1985. - 531 с.
7. Ahmet Savran. İmruülkays b. Hucr // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara, 2000. - №22. S. 237-238.
8. Emrullah İşler. Tarafe b.Abd // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. - Ankara, 2011. - №40. - S. 14.
9. Muharrem Çelebi. Amr b. Külsüm // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. - Ankara, 1991. - №3. - S. 85-86.
10. Süleyman Tülücü. Muallakat // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. - Ankara, 2005. - №30. - S. 310-312.
11. Süleyman Tülücü. Züheyr b. Ebu Sülma // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. - Ankara, 2013. - №44. - S.541.
12. ابو زيد القرشي، جمهرة اسعار العرب، بيروت، دار صادر، 1963، 365 ص.
13. ابن عبد ربه، العقد الفريد، تحقيق عبد المجيد الريحاني، الجزء السادس، دار الكتب العلمية، بيروت، 1983، 3000 ص.
14. جرجى زيدان، تاريخ ادب اللغة العربية، جزء الاول، القاهرة، دار الهلال، 1957، 362 ص.
15. دكتور شوقي ضيف، تاريخ الادب العربي، العصر الجاهلي، جزء الاول، القاهرة، دار المعارف، 1965، 435 ص.

Дильбер Гусейнова

“ЗОЛОТОЕ СТИХОТВОРНОЕ НАСЛЕДИЕ” В АРАБСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПЕРИОДА ДЖАХИЛИЯ И ИХ АВТОРЫ

Резюме

Классическая арабская литература периода Джахилия, охватывающая великую эпоху и скандальные исторические события, имеет очень богатую форму и содержание. Бедуинская арабская поэзия, отражающая каждую деталь этого периода, была предметом исследования видных ученых, исследователей на протяжении веков. Поэтические образцы, отраженные в ряде средневековых источников, в самых известных произведениях – муаллака, отражают исторические события этой эпохи, образ жизни и точные факты жизни авторов. В статье говорится о муаллаках, о количестве авторов или о значении их имени, а также о противоречиях между исследователями. Кратко представлены жизни поэтов-муаллака, наиболее важные поэты и стихи той эпохи.

**“THE GOLDEN POETICAL HERITAGE” IN ARABIC LITERATURE
DURING THE PERIOD OF JAHILIYYAH AND THEIR AUTHORS**

Summary

Classical Arabic literature the period of Jahiliyyah has a very rich form and content, covering a great epoch and scandalous historical event. Bedouin Arabic poetry reflecting every detail of this period has been the subject of research of the prominent scientists, researchers over centuries. Poetical samples reflected in a number of medieval sources in the most famous works – muallaqat are reflected historical events of that epoch, lifestyle and exact facts of authors' life. The article said about muallaqat, about qualities of authors or about the meaning of their name, as well as the conflict between researchers. The most important poets and poems of that epoch are briefly presented in life of poets-muallaqat.